

Angela ROJNOVEANU, Svetlana BADRAJAN

**CREAȚIA DE OPERĂ
A COMPOZITORULUI NICOLAE BRETAN**

THE OPERA CREATION OF COMPOSER NICOLAE BRETAN

Composer N.Bretan is an important representative of the Romanian musical culture who enriched the national vocal repertoire with more than 200 lieder and 5 musical-theatrical works. Undoubtly, the operas represent the main realization in the creative activity of N.Bretan who is considered the author of the first Romanian opera from Transylvania (*Luceafarul*) and of the first national-historical opera (*Horia*).

In the context of the evolution of the national opera N.Bretan's musical-theatrical works represent a great historical-artistic value that contributed to the development of the musical theatre from Transylvania and progress of national composition.

Nicolae Bretan este un nume mai puțin cunoscut în lumea muzicală din Basarabia, fiind remarcat, în mod special, pentru numeroasele sale liederuri, ce fac parte din repertoriul vocal-artistic și vocal-didactic. Creația multilaterală și activitatea muzical-artistică complexă a lui Nicolae Bretan au rămas nevalorificate în muzicologia basarabeană.

Personalitate remarcabilă în arta muzicală națională din perioadele ante-, inter- și postbelice, cu aptitudini creative polivalente, Nicolae Bretan a îmbrățișat în cariera sa muzicală o paletă variată de domenii profesionale — dirijor, compozitor, regizor, libretist, cântăreț și director de operă. În acest fel, el a contribuit la consolidarea culturii teatrale elevate din ținutul natal — Transilvania.

Activitatea teatrală multilaterală a lui Nicolae Bretan s-a desfășurat într-o permanentă legătură cu creația lui componistică. Genurile predilecte în componistica bretaniană au fost cele vocale și vocal-teatrale. Cunoașterea specificului teatrului liric, experiența scenică de mai multe decenii în calitate de cântăreț i-au servit drept o bază importantă în crearea lucrărilor sale pentru teatrul liric.

Muzica lui Nicolae Bretan este inspirată în special de subiectele din istoria și literatura română. În acest sens compozitorul Nicolae Bretan este un reprezentant important al culturii muzicale românești, ce a îmbogățit repertoriul vocal național cu peste 200 de lieduri și cu cinci lucrări muzical-teatrale. Moștenirea componistică bretaniană include de asemenea numeroase lucrări corale cu conținut religios (*Tatăl nostru* pentru cor și pian, *Din Psalmul 104*, *Priceasna* și altele), printre care și un *Requiem* datat cu anul 1932 și interpretat la Cluj la biserica *Sfântul Mihail* în anul 1955, câteva lucrări instrumentale de cameră și orchestrale, cum ar fi piesele pentru pian cu specific folcloric *Dans românesc*, trei *Valsuri românești*, două lucrări pentru orchestra de cameră — *Mic dans românesc* și *Preludiu*.

Cele cinci lucrări pentru teatrul liric reprezintă fără îndoială realizarea principală în creația lui Nicolae Bretan. Istoria creării operelor bretaniene vorbește despre faptul că muzicianul era pasionat și preocupat un timp îndelungat de căutarea subiectelor pentru viitoarele sale lucrări muzical-dramatice (excepție făcând doar opera *Golem*), iar aspectul ideatic și conținutul imagistic se maturiza treptat în conștiința autorului (în cazul operei *Arald* — 11 ani). Muzica la opere, în schimb, era compusă cu lejeritate, firesc, se revărsa parcă de la sine, atunci când substanța ideatico-dramaturgică se consolida în conștiința autorului.

O altă particularitate a creației de operă bretaniene este exigența față de textele alese drept bază literară pentru operele lui. El căuta creații poetice solide, cu o valoare artistică impresionantă. De remarcat că în trei din cele cinci opere, N. Bretan folosește textele eminesciene, introduce texte poetice ale celebrului poet ardelean Octavian Goga.

Operele britanice relevă interesul autorului în principal pentru două teme: mitico-mistică și național-istorică.

Subiectele mitico-mistice, în centrul cărora stă o persoană solitară, neînțeleasă, mânată de dor, de neîmplinire, provocată de viață și amenințată de moarte, ce-și caută echilibrul în dimensiunea transcendentă, sunt tratate în operele *Lucafărul*, *Golem* și *Arald*.

Prima sa operă, *Lucafărul*, inspirată de genialul poem eminescian, este o operă într-un singur act, terminată și interpretată în premieră la Opera Română din Cluj în anul 1921. Aceasta a fost prima operă scrisă de un compozitor din Transilvania. Subiectul eminescian l-a preocupat pe N. Bretan cu mult înainte de a începe lucrul la operă. Muzicianul era fascinat de ideile transcendente ale poemului, de imaginea singurătății și de tema dragostei neîmpărțite. Aceste aspecte dramatice vor fi prezente și în următoarele opere ale compozitorului, scrise într-un singur act.

Opera *Golem*, inspirată de piesa *Golem vrea să devină om* de Kaczer, a fost compusă într-o perioadă foarte scurtă de timp. Ea a fost terminată în vara anului 1923, la jumătate de an după ce compozitorul face cunoștință cu originalul dramatic la Teatrul Maghiar din Cluj. Premiera operii a avut loc în decembrie 1924 la Opera Maghiară din Cluj.

Personajul principal — Golem — este o ființă creată din lut, ce tânjește să devină om, motivat fiind de dragostea omenească. Astfel de subiecte sunt caracteristice pentru arta romantismului târziu. Am putea face o paralelă dintre subiectul abordat de N. Bretan și *Fata de zăpadă* de N. Rimski-Korsakov. În ambele cazuri dorința de a deveni om, de a iubi, duce la pieirea personajelor.

Între personajele *Lucafărul* și *Golem* există o vădită legătură. *Golem* rezultă din pământ, el simbolizează huma din care se naște, pe care trăiește și la care se întoarce omul. De aici rezultă cadrul „închis”, limitat al acestui personaj-simbol, ce reflectă partea fizică, naturală a omului, deci muritoare. *Lucafărul* „coboară” din cer, el este lumina de deasupra noastră, simbolizând eternul, nemuritorul, partea spirituală, sufletească. Anume astfel concepe Nicolae Bretan corelația dintre aceste două personaje — simboluri ale entităților opuse, ce formează un întreg indispensabil. Din aceste considerente, în opera sa *Golem*, în momentul culminației dramatice, compozitorul utilizează un autocitat din opera sa precedentă — tema *Lucafărului*.

Următoarea operă cu conținut mistico-simbolist — *Arald* — a fost concepută de Nicolae Bretan la sfârșitul deceniului al treilea al secolului

trecut. Compozitorul a lucrat la ea timp de 11 ani și a terminat-o în anul 1939. Ca text, N. Bretan alege poezia lui M. Eminescu *Strigoi*, sugerată de miturile și legende germanice.

Asemănător cu operele *Luceafărul* și *Golem*, autorul utilizează pentru realizarea unui subiect cu conținut mitico-mistic compoziția de operă într-un singur act. Acțiunea este desfășurată compact, se concentrează cu precădere în lumea trăirilor interioare a puținelor personaje. În cronicile la spectacol se remarcă corelația ce se întrevide între opera *Arald* și dramele muzicale wagneriene, făcându-se o paralelă între duetul lui Arald și Maria (momentul central în dramaturgia operei britanice) și scenele-duete ale lui Tristan și Isolda. În ambele cazuri, iubirea dintre doi oameni se află sub semnul fatalității, a morții inevitabile.

Subiectele istorice, legate de evenimentele luptei poporului român cu invazia turcă și austro-ungară apar în operele *Horia* și *Eroii de la Rovine*.

Răscoala țărănimii românești din anul 1784 condusă de Horia l-a preocupat pe N. Bretan cu mult înainte de a compune opera. Încă în anul 1900, fiind elev la liceul din Nasaud, maestrul este atras de tragedia istorică *Horia* de Ghiță Popp, ce era pe atunci o literatură interzisă. De abia în anul 1933, după ce a terminat două opere, N. Bretan s-a adâncit asupra creării unei opere despre eroul național. El compune libretul pe baza piesei originale, făcând unele reduceri, dar adăugând și texte noi din creația lui Octavian Goga.

Lucrul la opera *Horia* a fost terminat în vara anului 1934, apoi a urmat o perioadă de perfecționare a materialului. Astfel, premiera operei a avut loc doar în anul 1937 la Opera Română din Cluj și a fost apreciată de opinia muzicală la un nivel foarte înalt. Opera *Horia* este considerată una dintre primele opere cu conținut istorico-național creată de un compozitor din Transilvania.

Muzica operei izvorăște din limbajul muzical folcloric. Un procedeu folosit pe larg de autor în dramaturgia operei *Horia* este citatul muzical. Astfel, în debutul tablourilor I și III, corul intonează cântecul popular *Arcașul*, cunoscut pe larg încă din sec. XIX ca *Imnul lui Ștefan*. Acest cântec popular este urmat de citatul din imnul național român *Deșteaptă-te române*, născut din evenimentele revoluționare din anul 1848.

Pentru caracteristica nobilimii ungurești N. Bretan folosește intonații folclorice maghiare, citează imnul maghiar *Szoza* și *Marșul lui Rakoczi*. Precum se observă, autorul nu caută să aducă muzica din epoca istorică reflectată de subiectul operei. El introduce teme-citate

devenite de-a lungul anilor, în percepția publicului meloman, adevărate simboluri muzicale ale poporului român, a luptei lui pentru independență și simboluri muzicale ale poporului maghiar. Amintim că *Marșul lui Rakoczi* a fost utilizat de H. Berlioz, F. Liszt. Această temă națională are o semantică militant-revoluționară, deoarece Rakoczi a luptat ca principe al Transilvaniei împotriva Habsburgilor.

Chiar dacă subiectul operei *Horia* este legat de istoria poporului roman, mesajul ei este unul universal, sugerat de utilizarea a două teme-citate din muzica altor popoare. Prima — *Marseillaise* (imnul Revoluției franceze, ce istoric urmează răscoalei conduse de Horia) — este adusă chiar la începutul operei, înainte de debutul acțiunii scenice. Ea sună ca un simbol muzical al chemării populare pentru eliberare.

Cea de-a doua temă — imnul imperiului austro-ungar — este adusă la sfârșitul operei, când este pronunțată sentința de moarte a lui Horia. Astfel, folosind aceste teme-simboluri muzicale din muzica altor popoare, N. Bretan accentuează universalitatea subiectului său, încearcă să deschidă hotarele ideatice ale operei sale.

Cea de-a cincia operă a lui Nicolae Bretan intitulată *Eroii de la Rovine* poate fi considerată un studiu premergător pentru *Horia*. Chiar dacă nu are legătură directă cu subiectul din *Horia*, deoarece descrie evenimentele istorice din anul 1394 când are loc lupta românilor împotriva năvălirilor turcești, această compoziție compactă într-un singur act anticipează apariția epopeii *Horia*.

Scrisă în anul 1925, *Eroii de la Rovine* era considerată de autor o lucrare „de școală“, destinată interpretării de către studenți și elevi. În ea este adus în scenă un scurt moment semnificativ din istoria românilor — bătălia de la Rovine. Textul operei pornește de la *Scrisoarea a III-a* de M. Eminescu.

Deja în această operă mică Nicolae Bretan demonstrează, la fel cum va fi mai târziu în *Horia*, că preferă o tratare a subiectului istoric prin prisma trăirilor personale ale eroilor. Evenimentele și faptele istorice, coliziunile dramatice nu sunt reflectate în mod direct în operele lui. Nicolae Bretan nu este interesat de dramatismul bătăliilor, de episoadele în care se reflectă tensiunea exterioară. Astfel, în opera *Eroii de la Rovine* evenimentele istorice sunt redade prin prisma percepției lui Mihail, fiul lui Mircea cel Bătrân, erou la Rovine, ce scrie după bătălie o scrisoare soției sale. Aici, descrierea faptelor reale se contopește cu elementele lirico-psiho-logice, iar viața interioară a personajelor prevalează asupra relatării faptelor istorice.

Ultima lucrare a lui Nicolae Bretan pentru teatrul liric — *Stranie seară de Sedar* — într-un act, nu se înscrie în nici un tipar al creației compozitorului. Este vorba de o reprezentație muzical-dramatică, denumită de autor „mister pentru sărbătoarea Pessah“. Această lucrare, scrisă sub impresia arestărilor și deportărilor ce au avut loc în familia soției compozitorului, a fost terminată în anul 1945 și interpretată pentru prima dată în anul 1974 în SUA. Ea este un omagiu adus de compozitor victimelor de la Auschwitz și în acest sens ne amintește de celebra cantată *Un supraviețuitor din Varșovia* de A. Schonberg.

Apropiată ca gen de un oratoriu scenic, *Stranie seară de Sedar* nu are o acțiune propriu-zisă și reprezintă o rugăciune în comun a câtorva supraviețuitori de la Auschwitz. De aici rezultă componența interpretativă — trei voci solistice (soprano, mezzo-soprano, bariton), ansamblul vocal din trei cântăreți în unison (în rolul îngerilor), vioară și orgă. Lipsa corului, a orchestrei simfonice contribuie la crearea unei atmosfere camerale, intime, potrivite pentru rugăciune.

Concluzionând, remarcăm că Nicolae Bretan urmează în creația sa muzical-dramatică tendințele tradiționale, ce s-au consolidat în evoluția operei europene de la sfârșitul sec. XIX — începutul sec. XX. Interesul pentru subiectele mitico-mistice, inspirate de surse literare, concentrarea asupra proceselor psihologice, a trăirilor profund interioare ale personajelor principale în dramaturgia lucrărilor, compoziția compactă într-un singur act ne amintește de operele lui P. Mascagni, R. Leoncavallo, G. Puccini, N. Rimski-Korsakov, S. Rahmaninov și alții.

Ca autor al primei opere românești din Transilvania *Luceafărul*, al operei național-istorice *Horia*, Nicolae Bretan a lăsat o amprentă semnificativă în evoluția genului din regiunea nord-vestică a patriei sale. În cronicile la spectacolele bretaniene se remarcă simplitatea și claritatea limbajului ce este de natură vocală, cantabilă, inspirate în special de romanța românească tradițională. În acest sens operele compozitorului N. Bretan se înscriu în rândul lucrărilor aflate într-o izolare stilistică față de procesul evolutiv al componisticii europene de avangardă. Pe plan național, în contextul evoluției operei naționale, ele reprezintă o valoare istorico-artistică și au adus la consolidarea teatrului național-muzical din Transilvania, la perfecționarea trupelor teatrale, la progresul componisticii ardelenesti.

Recenzent: L. Raileanu, dr., prof. univ.